

Mérlegen a Tanácsköztársaság Konferenciaprogram

2019. május 15., szerda

- 09.00 – 9.30 Regisztráció
09.30 – 9.45 Köszöntő: Dr. Kenyeres István, Budapest Főváros Levéltára főigazgatója

Délelőtti ülészak

Levezető elnök: Kenyeres István

- 09.45 – 10.30 Hatos Pál: *Puccs, forradalom vagy valami más. Mi történt 1919. március 21-én?*
10.30 – 10.50 Ablonczy Balázs: *Békeelőkészületek a Tanácsköztársaság alatt*
10.50 – 11.10 Hozzászólások, vita
11.10 – 11.20 Kávészünet
10.20 – 11.40 Molnár Tibor: *Az 1919-es adorjáni véres események*
11.40 – 12.00 Révész Tamás: *Vörös vagy nemzeti? A Tanácsköztársaság katonai mozgósítása Budapesten 1919 májusában*
12.00 – 12.20 Szabó Bence: *Direktóriumtól az ellenforradalomig. Fókuszban az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei*
12.20 – 12.40 Perczel Olivér: *Budapest román megszállása*
12.40 – 13.00 Hozzászólások, vita
13.00 – 14.00 Ebédészünet

Délutáni ülészak

Levezető elnök: Ablonczy Balázs

- 14.00 – 14.20 Sipos András: *Hétköznapi társadalmi konfliktusok és a Tanácsköztársaság fővárosi hatalmi szervei*
14.20 – 14.40 Biró Aurél: *A Tanácsköztársaság fővárosi karhatalmai. Cserny József terrorcsapata*

- 14.40 – 15.00** Kóródi Máté: *Vörösteror Szolnokon, 1919. március 31. – május 20.*
- 15.00 – 15.20** Gellért Ádám: *A terror dinamikája. Megtorlás Dunapatajon, 1919. június 18–23.*
- 15.20 – 15.40** Hozzászólások, vita
- 15.40 – 16.00** Kávészünet
- 16.00 – 16.20** Bödök Gergely: „*Butít, öl, nyomorba dönt*” – *A Magyarországi Tanácsköztársaság alkoholtilalma*
- 16.20 – 16.40** Szakál Ádám: *A budapesti piaristák és a Tanácsköztársaság*
- 16.40 – 17.00** Décey Sándor: *A Tanácsköztársaság katonai zászlói*
- 17.00 – 17.20** Hozzászólások, vita

2019. május 16., csütörtök

Délelőtti ülészak

Levezető elnök: Sipos András

- 09.30 – 09.50** Horváth J. András: *A vörös uralom, mint személyes élmény*
- 09.50 – 10.10** Köpfler Balázs: *Friedrich István az őszirózsás forradalomban*
- 10.10 – 10.30** Csűrös András: *Tildy Zoltán szerepe 1919-ben*
- 10.30 – 10.50** Vörös Boldizsár: *Egy sajátos forráseggyüttes a Magyarországi Tanácsköztársaság időszakából: Lowetinszky János József naplói*
- 10.50 – 11.15** Hozzászólások, vita
- 11.15 – 11.30** Kávészünet
- 11.30 – 11.50** Szűts István Gergely: *Menekültkérdés és a Tanácsköztársaság menekültpolitikája*
- 11.50 – 12.10** Mautner Zoltán: *Állatkert a Tanácsköztársaság alatt a „Lendlüg” tükrében*
- 12.10 – 12.30** Veszprémy László Bernát: *Antiszemitizmus, anticionizmus és a zsidó vagyion újraosztása a Tanácsköztársaság alatt*
- 12.30 – 12.50** Nagy Szabolcs: *Amikor a hóhért akasztják – A jogszolgáltatás és erőszak határterületei az 1919-es Pápán*
- 12.50 – 13.10** Vita
- 13.00 – 14.00** Ebéd

Délutáni ülészak

Levezető elnök: Horváth J. András

- 14.00 – 14.20** V. Lőcsei Anikó: *Fiataikorúak ellen indított büntetőperes eljárások vizsgálata a Tanácsköztársaság bukása után*
- 14.20 – 14.40** Magyar Endre Lénárd: *Egy volt rendőrtiszt, vörösőr parancsnok elleni büntető- és kegyelmi eljárás*
- 14.40 – 15.00** Fehér Csaba: *Rákosi Mátyás büntetőperei*
- 15.00 – 15.20** Rácz Attila: *Vöröskatonák vagy gyilkosok? Melyik forrásnak higgyünk, avagy egy adat nem adat*
- 15.20 – 15.40** Hozzászólások, vita, konferencia zárása

Absztraktok

Ablonczy Balázs (tudományos főmunkatárs, MTA BTK TTI, MTA-Lendület Trianon 100 Kutatócsoport vezetője): *Békeelőkészületek a Tanácsköztársaság alatt*

Források hiányában a magyar történettudomány és a külpolitika-történet viszonylag keveset foglalkozott a rövid kommunista diktatúra alatti békeelőkészületek kérdésével. Pedig abból, ami töredékesen rendelkezésünkre áll, látható, hogy Kun Béla (illetve formailag Garbai Sándor) kormánya igenis folytatta a Károlyi-kormány alatt megkezdett felkészülést a párizsi békekonferenciára. Tette ezt annál is inkább, mert egy párizsi meghívás legitimitásának fontos megerősítését jelentette volna. Az előzmények (így a Jászi Oszkár vezette Külügyi Tanács) és a Tanácsköztársasággal kapcsolatos antant-álláspont bemutatása, illetve a Smuts-misszió áttekintése után, a kutatás során előkerült adatokból igyekszem bemutatni a kömmün külügyi kormányzatának prioritásait és az előkészületek fontosabb szereplőit és utóéletét az 1919 augusztusa utáni időszakban.

Bíró Aurél (főlevéltáros, BFL): *A Tanácsköztársaság fővárosi karhatalmai. Cserny József terrorcsapata*

A főváros területén működő terroralakulatok, vörös őrségek színhelyeinek bemutatása, ezen csapatok mozgása, az ebben résztvevő személyek büntetteinek leírása az 1919. augusztus 1-e után és 1921. december 21-e között hozott ítéletek alapján. Ezen alakulatok elhelyezkedése a korábbi csendőri, rendőri, iskolai, polgári (szálloda, kaszinó, kávéház) épületek illetve az Országház adtak helyet. A különítményesek a rendszerrel szembenállókcal kíméletlenül elbántak. A felhasznált források a HU BFL VII.5.c. Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék büntetőperes iratai, a HU BFL VII.18.d. Budapesti Királyi Ügyészség büntetőperes iratai, valamint HU BFL IV.1420.a. Budapest Székesfőváros tanácsi majd polgármesteri ügyosztályainak gyűjteményes iratai, Katonai ügyosztályi iratok és székesfővárosi tiszti szálló gondnoksági iratai.

Bödök Gergely (történész, társ-ügyvezető, Clio Intézet): *„Butít, öl, nyomorba dönt” – a Magyarországi Tanácsköztársaság alkoholtilalma*

A Magyarországi Tanácsköztársaság propagandájának egyik fontos elemét képezte a rövid korszak egészén kimutatható intenzív alkoholelles propaganda. A teljes

absztinenciára való törekvés központi fontosságát jól jelezte, hogy a Forradalmi Kormányzótanács II. számú rendelete minden szeszes ital gyártásának, árusításának és fogyasztásának teljes körű tilalmáról szövelt. A proletárdiktatúra alatt alkoholelles szervezetekezt hoztak létre (Alkoholelles Tanács, Szeszesitalok és Szeszermekek Hivatala), ilyen tematikájú broszúrák egész sorát adták ki és általában nagy hangsúlyt kapott a szervezett propaganda is. Ez utóbbiban döntően a megelőzésre és az elrettentésre helyezték a hangsúlyt, de fontos szerepet tulajdonítottak a felvilágosító munkának és az átnevelésnek is.

Előadásomban a proletárdiktatúra alkoholelles küzdelmét mutatnám be a legszigorúbb alkoholelles intézkedésektől a rendeletek fokozatos „fellazításán” át a rendszer bukásáig – a legfontosabb levéltári dokumentumok, korabeli propagandaanyagok és sajtócikkek alapján.

Csűrös András (egyháztörténész, lelkész, Gyömrői Református Egyházközség):
Tildy Zoltán szerepe 1919-ben

Tildy Zoltán Tanácsköztársaság alatti szerepével kapcsolatban rövid utalások, legendák élnek csupán. Az előadásból kiderül, hogy a későbbi miniszterelnök, köztársasági elnök pontosan milyen munkát végzett 1919-ben. Tildy Zoltán ún. lelkészszakszervezetezt hozott létre, ezzel kapcsolatos levelezéséből próbáljuk rekonstruálni, milyen szerepet szántak ennek a kétségtelenül furcsa szervezetnek. Tildy Zoltán családirag is érintett volt az 1919-es eseményekben. Apósa, Gyenis Antal járási direktórium i elnök volt.

Décsey Sándor (igazgató, Wass Albert Könyvtár és Múzeum, Tapolca):
Tanácsköztársaság katonai zászlói

A Kun Béla vezetete új hatalom az állami jelképek szintjén (is) komolyan vette a „múltat végképp eltörölni” jelszót. Ennek egyik leglátványosabb eleme a nemzetközi munkásmozgalom vörös színének használata volt az élet minden területén. A nemzeti trikolor valamint a császári és királyi jelképek üldözötté váltak. Helyüket átvette a vörös csillag, a sarló és a kalapács. Az 1918 novemberében államcímeként bevezetett „Kossuth címer”-t a vörös csillag váltotta fel a pecsétéken. A múlt jelképei elleni harc részeként a Hadügyi Népbiztosság már április 23-án körrendeletet adott ki a korábbi csapatzászlók beszoigáztatása tárgyában. Ugyanez a rendelet vörös zászlót rendszeresítette a Vörös Hadsereg alakulatai számára. Részletes szabályozás hiányában az elkészült zászlók nem voltak egységesek. E csapatzászlók ismertetése lesz az előadás témája.

Fehér Csaba (főlevéltáros, főosztályvezető, BFL): *Rákosi Mátyás büntetőpererei*

Rákosi Mátyás, a 20. századi magyar történelem meghatározó alakja – negatív politika személyisége –, aki a század első harmadában még csak „másodhegedűs” szerepet betöltő kommunista forradalmár volt.

Rákosi Mátyás volt népbiztos ellen a Budapesti Királyi Büntető Törvényszéken lefolytatott büntető peres eljárás 1935-ben zárult. A nyomozati szakasz azonban már közvetlenül a Tanácsköztársaság bukását követően megkezdődött a Magyar Királyi Államrendőrségen iktatott jelentések alapján. Az ún. Rákosi-per ezért 1919-es lajstromszámon került nyilvántartásba és ehhez az ügyhöz csatolták a következő másfél évtized során keletkezett rendőrségi, ügyészségi, bírósági és büntetés-végrehajtási dokumentumokat.

Rákosit először 1925-ben sikerült elfogni, majd a statáriális eljárásból kikerülve rendes bírósági eljárásban 1927-ben ítélték el az állami és társadalmi rend felforgatása iránti tevékenysége, továbbá lázadás miatt. A második perben, 1934–1935 folyamán, került sor a Kommünben viselt szerepének vizsgálatára, és végül lázadás, felségsértés, valamint gyilkosság jogcímén ítélték életfogytig tartó szabadságvesztésre.

Budapest Főváros Levéltárában őrzött eredeti dokumentumok és az elmúlt évtizedekben napvilágot látott források, visszaemlékezések segítségével előadásomban kísérletet teszek a büntetőeljárás objektív elemzésére.

Gellért Ádám (történész-doktorandusz, Bristol University, társ-ügyvezető, Clio Intézet): *A terror dinamikája. Megtorlás Dunapatajon, 1919. június 18–23.*

1919. június 18–28. között (fegyveres) ellenállás bontakozott ki a Duna-mellék több településén a Tanácsköztársasággal szemben. A leghevesebb összecsapásra és az egyik legtöbb áldozatot (48 személyt lelőttek, 15 főt felakasztottak) követelő megtorlásra Dunapatajon került sor. A Váry Albert által összeállított listán szereplő 590 áldozat (ebből 367 gyilkosság, 108 tűzharcban életét vesztett személy) közül minden harmadik fegyveres harcban elesett férfi erről a településről származott. E lista alapján a Tanácsköztársaság nagyjából minden tizedik halálos áldozata dunapataji volt.

Az előadás Romsics Ignác 40 évvel ezelőtti alapkutatásait kiegészítve napról-napra mutatja be az összecsapást, az azt követő megtorlást és a megtorlás utáni vizsgálat történetét. Ehhez a forrásbázist az 1919–1921 között lezajlott több tucat ügyészségi és bírósági eljárás iratai szolgáltatják.

Az előadásban arra az átfogóbb kérdésre is keresem a választ, hogy miként illeszkedtek a dunapataji események a Szamuely Tibor által személyesen vezetett megtorlás láncolatába.

Hatos Pál (dékán, Kaposvári Egyetem Rippl-Rónai Művészeti Kar): *Puccs, forradalom vagy valami más. Mi történt 1919. március 21-én?*

A földművelésügyi minisztérium régi világból örökölt teljes tisztikara vörös jelvénnel a gomblyukában várta a kommunista népbiztosokat 1919. március 22-én „*Egyetlen embert nem kellett letartóztatni ellenállás miatt*” – emlékezett gúnyosan Rákosi Mátyás, amikor a proletárdiktatúra kitéréséről kérdezték. „*Jöttek, mertek, vállalkoztak*” – írta Vincze Sándor a kolozsvári szociáldemokrata, Kun Béla egykori testi-lelki jóbarátja, felidézve, hogyan döntötték be „kétes elemek” a „szociáldemokrácia büszke várát”. Az utcákon csupán két-háromszáz szedett-vedett leszerelt katona és ifjúmunkás tüntetett vagy fosztogatta az üzleteket, a legforradalmibb aktus az volt, amikor néhány polgári minisztert kirángattak az autóikból. Egy kommunista ifjúmunkást Kunfi Zsigmond arra kért, kísérje haza. Szótlanul gyalogolt, csak annyit mondott a polgári miniszterből proletár népbiztossá változott szocdem vezér: „*Fiam! Elköveltük a halálugrást az ismeretlenségbe.*”

De mi is történt 1919. március 21-én? „Második forradalom” vagy kommunista puccs, az osztályharc logikus beteljesülése vagy a történelmi véletlen emelte hatalomba a néhány hónapos múlttal rendelkező hazai kommunistákat, akik jobban ismerték Nietzschét, mint Lenint? Az elmúlt száz évben a legkülönbözőbb válaszok születtek a proletárdiktatúra genezisének problémájára, ráadásul az elmúlt 30 évben a pártállamban „dicsőséges 133 napnak” rajzolt rövid korszak kedvencből elfeledett mostohagyerek lett, s a történetírás margójára szorult, érdemes tehát új válaszokért újra nekivágni a historiográfia bozótosának.

Horváth J. András (főlevéltáros, BFL): *A vörös uralom, mint személyes élmény*

Az előadás megkísérli felkutatni, bemutatni és elemezni azokat a családi, illetve személyes levéltári irat-együttesekben fellelhető nyomokat, amelyek személyes élményként őrizték meg a Tanácsköztársaság hónapjainak időszakát és annak különféle megnyilvánulásait. Mennyire tekintette az addig megszokott politikai történésektől elütő, különleges jelenségnek a főváros egykori polgársága, illetve társadalma a végbement kurzusváltást, s a hatalomgyakorlás módját? Milyen mértékben ítélték olyan történéssornak, amely alapvető módon változtathatja meg mindennapi életüket, avagy csupán átmenetinek értékelték a jelenségeket? Mindez

hogyan variálódott a társadalmi hierarchia különböző szintjein elhelyezkedő rétegek esetében? Ezen kérdésekre igyekeznek az előadás választ keresni jellegadó személyes tanúságtételek elemzése révén.

Kóródi Máté (történész): *Vörösteror Szolnokon, 1919. március 31. – május 20.*

1919. március 21-én alakult meg a Magyar Tanácsköztársaság. Szolnokon március 31-én kezdődött a vörösteror. A Szolnoki Forradalmi Törvényszék március 31. és április 29. között hét embert végeztetett ki. Még április 16-án a Tanácsköztársaság ellen támadást indított a román királyi hadsereg. Május 1-jén a magyar Vörös Hadsereg Szolnokról a román támadás miatt kivonult. Ezek után megalakult Szolnokon az ellenforradalmi Fehér Gárda. Május 3-ára kiderült, hogy a románok nem vonulnak be a városba. Erre május 3-án visszajött a magyar Vörös Hadsereg és elkezdődött a leszámolás a Fehér Gárdával, a vörösök sok fehérgárdistát megöltek Szolnok utcáin. A különvonatával ide érkező Szamuely Tibor népbiztos is a visszatérő vörösök között volt. Szamuely még aznap visszatért vonatával Abonyba, ahol hozzálátott a helyi ellenforradalmi próbálkozások megtorlásához. Szamuely május 4-én reggel gépkocsival Szolnokra vitette magát ítélkezni. Május 4. és 8. között Szamuely több embert agyonlővetett Szolnokon. Végül pedig május 20-án lővetett agyon egy embert a szolnoki katonai forradalmi törvényszék.

Köpfler Balázs (doktorjelölt, Pázmány Péter Katolikus Egyetem): *Friedrich István az őszirózsás forradalomban*

Friedrich István egyik fontos szereplője az 1918. októberi megmozdulásoknak, melyek Károlyi Mihály, a Nemzeti Tanács vezetőjének miniszterelnöki kinevezését szerették volna elérni. Friedrich 1918. október 28-án a Lánchidon áthaladni kívánó tüntetőket vezette. A karhatalom útját állta a tömegnek, ennek eredményeként összecsapás alakult ki. Friedrich az őszirózsás forradalom október 31-i győzelme után, a hadügyi tárca egyik államtitkára lett. Rövidesen szembekerült a kormány teljesítési politikájával, januárban a Berinkey-kormány hivatalba lépésével veszítette el pozícióját. Már államtitkárként részt vett ellenforradalmi szervezkedésekben. A Tanácsköztársaság idején rövid időre börtönbe került. A proletárdiktatúra bukása után részt vett a „Fehér Ház” csoport által előkészített augusztus 6-i puccsban. Augusztus 7-én József főherceg Friedrichet nevezte ki Magyarország miniszterelnökévé. November 24-ig töltötte be a tisztségét. Előadásomban elsősorban Friedrich 1918. őszi szerepét szeretném részletesebben bemutatni. Többek közt azt, hogy miképp lett Károlyi Mihály támogatója, majd politikájának ellenzője és ellenforradalmár?

Magyar Endre Lénárd (kutató, Clio Intézet): *Egy volt rendőrtiszt, vörösőr parancsnok elleni büntető- és kegyelmi eljárás*

Perjessy Sándor 1918 novemberében lett Szentendre város helyettes rendőrkapitánya. A Tanácsköztársaság idején a legtöbb kényszerintézkedés végrehajtása a jórészt volt rendőrökből álló vörösőrség feladata volt, amelynek Perjessy volt az egyik parancsnoka. Ezt követően a bukott rendszer helyi prominensei ellen indított monstre-per egyik fő vádlottja lett. Az ellene lefolytatott eljárás legfontosabb kérdése Perjessy vörösőr parancsnoki szerepének megítélése volt, különös tekintettel az 1919. június végén lezajlott ellenforradalom leverésére kiküldött terrorcsapattal való együttműködésére.

A Pestvidéki Királyi Törvényszék 1921. május 3-án kimondott, jogerős büntetőítélet három év szabadságvesztésre ítélte, mellékbüntetésként 6 évre felfüggesztette politikai jogainak gyakorlásától és elrendelte a volt rendőrtiszt hivatalvesztését. A Horthy-rendszer bukása után Perjessy özvegyének sikerült elérnie férje rehabilitálását, amelynek nyomán 1958-tól 1991-ig egy szentendrei utca Perjessy Sándor nevét viselte.

Reményeim szerint e téma bemutatása a történetek újraértelmezésére irányuló további kutatások kiindulópontja lehet.

Mautner Zoltán (levéltár-pedagógus, levéltáros, BFL): *Állatkert a Tanácsköztársaság alatt a „Lendl-ügy” tükrében*

A Székesfővárosi Állat- és Növénykert a világháború alatt is színvonalas kapcsolódást nyújtott közönségének, és a forradalmak idején is ellátta a természettudományok terjesztésének feladatát.

A Tanácsköztársaság bukása után a székesfőváros tanácsa felfüggesztette Lendl Adolf állatkerti igazgatót állásából. A proletárdiktatúrával való együttműködéssel vádolt állatkerti vezető minden ellene felhozott vádat visszautasított, a lépést elhamarkodottnak és jogtalannak tartotta.

A felfüggesztési ügyön keresztül alapos betekintést kapunk a Székesfővárosi Állat- és Növénykert Tanácsköztársaság alatti eseményeibe. A tanúvallomásokon és az állatkert hivatali naplóján keresztül beleláthatunk abba, hogy az intézmény tisztviselői, illetve dolgozói hogyan élték meg a proletárdiktatúra napjait. Megtudhatjuk, hogy miképpen tervezték az állatkertet az új kulturális és politikai irányvonalaknak megfelelően tovább működtetni. Az alaposan lefolytatott vizsgálat rámutat arra, hogy a városligeti kertben a korábban kialakult személyi ellentétek miként törtek a felszínre a vörös uralom utáni számonkéréskor.

Molnár Tibor (főlevéltáros, Történelmi Levéltár, Zenta): *Az 1919-es adorjáni véres események*

A szerb csapatok 1918. november 5-én parancsot kaptak arra, hogy nyomuljanak be az Osztrák-Magyar Monarchia területére, ezzel együtt a Magyar Királysághoz tartozó Szerém, valamint Bács-Bodrog és Torontál vármegyébe is.

A belgrádi katonai konvenció 1918. november 13-ai aláírását követően a szerb haderő formálisan is jogot szerzett arra, hogy Magyarország déli területeit megszállhassa. Az idő múlásával a megszállók huzamosabb tartózkodásra rendezkedtek be, a demarkációs vonalat valóságos államhatárként kezelték, gyakran visszaéltek hatáskörükkel.

1919. január 17-én a Magyarokiszó rendezett tanácsú városához tartozó Adorjánon – egy csetepatét követően – a helybeli nemzetőrök megölték a faluban randalírozó háromfős szerb járőr tagjait. Január 18-án szerb katonák érkeztek a faluba és 45 túszt gyűjtöttek össze. A büntetőexpedíció január 19-én hajnalban ismét megjelent, a katonák körbezárták a falut. A házakat megpróbálták felgyújtani, ami – a nedves nádtetők miatt – csak részben sikerült. A megtorló akció során hét adorjánit a helyszínen megölték/agyonylítottak, ketten pedig az elszennvedett sebesülések következtében később hunytak el.

Nagy Szabolcs (igazgatóhelyettes, főlevéltáros, MNL Veszprém Megyei Levéltára MTA-Lendület Trianon 100 munkatársa): *Amikor a hóhért akasztják – A jogszolgáltatás és erőszak határterületei az 1919-es Pápán*

A vörös- és fehérterrorhoz kötött események számtalan formában történhettek meg. "Terroralakulatok", különítmények éppen úgy követtek el gyilkosságokat, mint ahogy a mindenkori hatalom által jogszerűnek gondolt eljárásokban is születtek halálos ítéletek. A pápai község kapcsolódó eseményei mindezekre példát szolgáltatottak. A pápai vörösőrök részt vettek a devecseri ellenforradalom leverésében, az azt követő kivégzésekben. A Tanácsköztársaság bukása után Devecserben – máig ismeretlen körülmények között – pápai vörösöket öltek meg. De pápai különítmények gyilkoltak Pápán, Lovászpatonán is. Az egyik elkövetőt tettéért az ellenforradalom időszakában kivégezték. Előadásomban ezek bemutatása során egyrészt a Tanácsköztársaság igazságszolgáltatási és karhatalmi rendszerére vonatkozó adalékokkal kívánok szolgálni. Másrészt az ellenforradalmi rendszerben indított, vonatkozó büntetőeljárások ismertetése által arra a kérdésre keresek választ, megállja-e a helyét a marxista történészek azon állítása, miszerint a község tisztségviselőinek büntetőjogi felelőssége vonása a fehérterror részét képezte. Az

előadás forrásai az MNL OL, az MNL FML, az MNL VeML, a BFL és az ÁBTL gyűjteményeiben őriztetnek.

Perczel Olivér (főlevéltáros, BFL; Clio Intézet, munkatárs): *Budapest román megszállása*

Budapest történetének sötét fejezete az 1919-es román megszállás, a 103 nap részletes feldolgozása azonban még mindig várat magára. A témában Fogarassy László a katonai összeomlást dolgozta fel, Ormos Mária a fővárossal kapcsolatos román vonatkozású eseményekkel is foglalkozott, Ránki György a Clerk-misszió történetét, míg Szabó Mária Romanelli alezredes tevékenységét tárta fel, de adatokat találhatunk Harry Hill Bandholz tábornok naplójában is. Kifejezetten Budapest megszállásával foglalkozott L. Nagy Zsuzsa, Róbert Péter és Lipcsey Ildikó, azonban ők sem használták kimerítően a BFL-ben őrzött iratanyagot. Előadásomban a főváros román megszállásának következményeire kívánok fókuszálni. Hogyan történt a főváros román megszállása? Hogy élte meg mindezt a lakosság? Milyen mértékű volt a károkozásuk? Előadásomban – a rövid bevezetőn túl – elsősorban ezekre a kérdésekre keresem a választ, a BFL közigazgatásai, egyes peremkerületek, valamint a Hadtörténeti Levéltár iratainak és visszaemlékezések alapján.

Rácz Attila (főlevéltáros, fősztályvezető, BFL): *Vöröskatona vagy gyilkos? Melyik forrásnak higgyünk, avagy egy adat nem adat*

Budapest Főváros Levéltára 2017 végén vette át a ma már XXXV.39 Az MSZMP Budapesti Bizottsága személyi anyagai néven elérhető irategyüttest, és ebből – az éppen tördelésre előkészített kötetemhez egy adatot ellenőrizvén – kiderült, hogy az a személy, akiről korábban csak annyi volt bizonyos, hogy 1957-ben részt vett a rendőrség budapesti pártapparátusának újjászervezésében, és csak a születési dátumát tudtuk, jóval mozgalmasabb múltat tudott maga mögött, mint azt korábban gondolhattuk volna. Az országgyűlési almanach szerint volt „vöröskatona”, „komisszár”, és az Ideiglenes Nemzetgyűlés képviselője, de mélyrehatóbb kutatással kiderült, hogy – habár a II. világháború után múltját „elvtársai igazolták” – többszörösen büntett előéletű személyről van szó, akinek a Tanácshatalom alatt betöltött szerepe is sokkal összetettebb, mint azt „életrajzírói” korábban gondolták. Előadásomban párt- és bírósági iratokat bemutatva ismertetem az életutat, a publikációban az esettanulmányon túllépve egy sajátos kutatás-módszertant (forrásértelmezés, nem ismert források publikálása, forráskritika) kívánok megjelentetni.

Révész Tamás (munkatárs, Trianon 100 – MTA-Lendület Kutatócsoport): *Vörös vagy nemzeti? A Tanácsköztársaság katonai mozgósítása Budapesten 1919 májusában*

A Tanácsköztársaság történetének egyik legszimbolikusabb és mind a mai napig a legtöbb vitát kiváltó eseménye a Vörös Hadsereg 1919. májusi gyors és hatékony újjászervezése volt. Miután az április közepén meginduló román csapatok elérték a Tiszát, a másfél hónapja létrejött proletárállam alig két hét alatt majdnem 100.000 embert tudott mozgósítani a haderőbe. Többségük Budapesten és környékén lépett be a hadseregbe. Ezek az újonnan csatlakozó katonák jelentették aztán a felvidéki hadjáratban ideiglenesen komoly győzelmeket elérő Vörös Hadsereg gerincét. A sikeres mozgósítás okairól a mai napig megoszlanak a vélemények. Míg az 1990 előtti történetírás jobbra az emberek forradalmi meggyőződését hangsúlyozta, addig az 1990 után született művek – részben támaszkodva a két világháború között született visszaemlékezésekre – a résztvevők nemzeti meggyőződését emelték ki. Az előadás arra tesz kísérletet, hogy meghaladja ezt a két nagy magyarító narratívát és társadalomtörténeti szempontból próbálja megvizsgálni, hogy pontosan hogyan zajlott a katonák mozgósítása és milyen tényezők álltak a proletárállam sikerének a hátterében.

Sipos András (főlevéltáros, főosztályvezető, BFL): *Hétköznapi társadalmi konfliktusok és a Tanácsköztársaság fővárosi hatalmi szervei*

A magyar kommün részét alkotta a világháborúból a békekorszakra való átmenet sok évre elhúzódó, összetett folyamatának. Budapesten a háború alatt már sok tekintetben gyökeresen átalakult a városigazgatás és a lakosság kapcsolatrendszere, a háborús szenvedések pedig szétzilálták a társadalom addigi rendjét, megrendítették a hagyományos intézmények, normák és értékek legitimitását. A háborúvesztés, a Monarchia, Magyarország felbomlása és a forradalmak időszakában – a megrázkódtatások, éles fordulatok, a politikai és szellemi klíma radikális változásai közepette – gyökeresen eltérő társadalomképek és város-víziók ütköztek meg. Az előadás ezeket e kérdéseket elsősorban a lakhatás, a közéletmezés, a szociális ellátás és a városi infrastruktúrához való hozzáférés terén felmerült konfliktusok konkrét példáin keresztül kívánja vizsgálni, annak tükrében, hogy ezekkel hogyan szembesültek a diktatúra helyi hatalmi szervei és hogyan reagáltak ezekre.

Szabó Bence (igazgatóhelyettes, MNL Bács-Kiskun Megyei Levéltára): *Direktóriumtól az ellenforradalomig. Fókuszban az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei*

1919. augusztus 4-én a román hadsereg kecskeméti bevonulása hatályon kívül helyezte a vármegye és a helyi törvényhatóság önrendelkezését. A megszálló csapatok első teendője a városban maradt direktóriumi tagok, vörös katonák letartóztatása és internálása volt, majd sor került a proletárhatalommal együttműködő, szökésben lévő tisztviselők, tisztek, párttagok felelősségre vonására. Az Aradra deportált személyek hollétéről, fogva tartásuk körülményeiről, az ellenük zajló eljárás lefolyásáról nem kaptak információt sem a hozzátartozók, sem a magyar hatóságok. Az elkövetett erőszakos bűncselekmények, különösen a legkegyetlenebb módon végrehajtott kínzások és gyilkosságok azonban nem a román királyi hadsereg rovására írhatók. Az idegen csapatok kivonulása és a nemzeti hadsereg reguláris erőinek megérkezése között eltelt néhány napos interregnumot Kecskeméten és környékén Héjjas Iván, Francia Kis Mihály és Raád Árpád terrorisztikus bűncselekmények elkövetésére használták fel, paramilitáris különítményeik révén.

Szakál Ádám Sch.P. (történelem-földrajz szakos középiskolai tanár, Budapesti Piarista Gimnázium): *A budapesti piaristák és a Tanácsköztársaság*

A Tanácsköztársaság küldetésének tartotta a társadalom átalakítását is. Kulcsterület volt számukra a vallás és az oktatás kérdése. Az egyház és az állam szétválasztására hivatkozva igyekeztek a felekezetek társadalmi befolyását csökkenteni. Az egyházi vagyon nagy részét államosították, és a propaganda mellett több esetben erőszakot is alkalmaztak. Az oktatás kérdésében a legfontosabb eszközök az államosítás, a tanári karok állami irányítása és a tananyag átalakítása voltak. Az iskolafenntartó piarista rendnek Budapesten volt az országos központja valamint legszínvonalasabb gimnáziuma is. A rendi vezetés igyekezett átmenteni az iskolákat, közben biztosítani a rendtagok megélhetését is. Az eddig kiemelt társadalmi helyzetű piaristák hirtelen szembesültek az egyházellenes propagandával, iskolájuk és rendházuk államosításával és a személyes létbizonytalansággal. Az állam közben a tanítás biztosítására és a propagandalehetőséggel élve a szerzetes tanároknak felajánlotta az állami szolgálatba lépést, megkövetelve egyházi elköteleződésük feladását.

Szűts István Gergely (főlevéltáros, MNL Veszprém Megyei Levéltára MTA-Lendület Trianon 100 Kutatócsoport munkatársa): *Menekültkérdés és a Tanácsköztársaság menekültpolitikája*

Az első világháborút követően nemcsak a frontról hazatérő katonák, hanem a későbbi utódállamok hadserege elől menekülő polgári lakosság is tömegesen megindult a magyar fennhatóság alatt maradt területekre. 1918 decemberének első hetében csak Budapesten majd harmincezer újonnan érkezett menekült tartózkodott, akik regisztrálása és ellátása komoly problémát okozott a hatóságok számára. A Tanácsköztársaság kikiáltását követően a menekültkérdés nemcsak szociálpolitikai – úgy mint lakhatás, munkanélküliség és közellátás – hanem erős ideológiai jelentést is kapott. A megszállt területekről érkezettek esetében társadalmi státuszuk, ideiglenes lakóhelyük, kapcsolatszerük, a Vörös Hadseregbe való jelentkezésük nagyban meghatározta szociális helyzetüket és lehetőségeiket.

A Tanácsköztársaság menekültpolitikáját és a megszállt területekről érkezettek helyzetét elsősorban a lakhatás és közellátás fővárosi és vidéki jellegzetességei alapján vizsgálom. Emellett kitérek arra is, hogy a Forradalmi Kormányzótanács ilyen irányú rendelkezéseit mennyire hajtották végre az ország egyes pontjain, végül hogy a menekült kifejezés jelentése hogyan változott e 133 nap alatt.

V. Lőcsei Anikó (főlevéltáros, BFL): *Fiatalkorúak ellen indított büntetőperes eljárások vizsgálata a Tanácsköztársaság bukása után*

Az 1913. évi VII. tc. értelmében a Büntetőnovella rendelkezett a Fiatalkorúak Bíróságának felállításáról, amely 1914. január 1-jén kezdte meg működését. A Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék Fiatalkorúak Bíróságának 1914–1921-ig terjedő időszak irataiból csak kevés, kb. 0,24 ifm terjedelmű büntetőperes irat maradt fenn. A Fiatalkorúak Bíróságának iratanyagából a Tanácsköztársaság utáni, politikai jellegű büntetőperes eljárások közül mindössze 2–3 összefüggő peranyag iratai lelhetők fel. A budapesti büntetőperes iratanyagok között vidéki vonatkozású dokumentumok is szerepelnek.

A fiatalkorúak ellen indított perekre vonatkozó kutatás elsősorban az 1920 után keletkezett, bolsevizmus, izgatás, illetve kommunista üzemek miatt indított büntetőperes iratok vizsgálatára korlátozódik.

A büntetőperes eljárások összehasonlító elemzésére a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék, a Budapesti Királyi Ügyészség és a Fiatalkorúak Bíróságának irataiban hatásköri és eljárásjogi szempontok alapján, az adott korszak társadalomtörténeti forrásainak felhasználása mellett kerül sor.

A konferencia során az egyes eljárások elemzése az alábbi témákat tárgyalja: a bűncselekmények tárgyát, büntetési tételeket; az ügyészégi és bírói szakaszban lefolytatott büntetőeljárás menetét; az eljárás alá vont fiatalok környezetтанulmányára és családi körülményeire vonatkozó adatokat.

Veszprémy László Bernát (kutató, Milton Friedman Egyetem, Magyar Zsidó Történeti Intézet): *Antiszemitizmus, anticionizmus és a zsidó vagyon újraosztása a Tanácsköztársaság alatt*

Előadásom a Tanácsköztársaság eddig kevésbé vizsgált aspektusával, a zsidóság kommun alatti üldöztetésével foglalkozik. Michael Lerner történész nyomán azt vizsgálom, mennyiben létezett baloldali antiszemitizmus a Tanácsköztársaság alatt. Szintúgy tekintettel vagyunk a cionista mozgalom és az izraelita egyházak üldöztetésére, vagyonuk elvételére. Külön figyelmet érdemel a zsidó tőkésék, polgárok, vállalkozók vagyonának újraosztása a Tanácsköztársaság során. Igyekszem bemutatni a zsidó ellenforradalmárokat, az antikommunista megmozdulásokban aktív zsidókat és szerepüket is.

Vörös Boldizsár (tudományos főmunkatárs, MTA BTK TTI): *Egy sajátos forráseggyüttes a Magyarországi Tanácsköztársaság időszakából: Lowetinszky János József naplói*

Az előadás azt mutatja be, hogy Lowetinszky János József (1866–1935), ekkor Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyénél dolgozó, Budapesten élő hivatalnok miként öröközte meg az 1919-es Magyarországi Tanácsköztársaság különféle mozzanatait naplóiban. A hivatalnok ugyanis párhuzamosan két naplót is vezetett ebben az időszakban: az egyikben saját mindennapi életének eseményeit, a másikban a magyar és az egyetemes történelem fejleményeit rögzítette. Az előadás tárgyalja azt, hogy a naplóíró miként értékelte a diktatúra egyes jelenségeit, illetve a rendszer egészét; továbbá: milyen eljárásokkal igyekezett eligazodni a történelem újabb és újabb fordulatainál (ez utóbbiak vizsgálata a konkrét eseten túlmutatóan, általánosabb tanulságokkal is szolgálhat), valamint a két szövegsorozat összefüggéseit. A naplók lelőhelye: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest Gyűjtemény.